

Віктор Уткін
аспірант

ORCID 0000-0003-4087-686X
e-mail: lazd77@gmail.com,

Інститут економіки промисловості НАН України, м. Київ

ПЕРЕДУМОВИ, МОДЕЛІ ТА СТРУКТУРИ ПРОМИСЛОВИХ КЛАСТЕРНИХ ОБ'ЄДНАНЬ

Постановка проблеми. Проблема підвищення конкурентоспроможності національних товаровиробників та їх адаптація до умов сучасного бізнес-середовища залежить від того, наскільки буде забезпечена модель підтримки та розвитку сучасних кластерних структур та систем міжкластерної взаємодії бізнес-мереж [1, с. 5-15].

З іншого боку, процес розвитку кластерних систем має враховувати особливості діяльності окремих галузей, в яких працюють учасники кластеру, з метою забезпечення позитивних результатів діяльності, зростання експортної привабливості продукції, і веде до економічного розвитку регіону.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемами створення і розвитку структури промислових кластерних об'єднань, як найбільш ефективної форми забезпечення конкурентоздатності, займалися такі економісти: М. Макаренко, О. Папковська, Л. Левковська, В. Ляшенко, О. Мазур, В. Мельничук, М. Портер, С. Сідак, С. Соколенко, В. Федоренко.

Роль і сутність кластерних формувань досліджували українські науковці М. Войнаренко [2], Е. Карапетян [3], Л. Некрасова, С. Попенко [4].

В напрямку теорії зацікавлених сторін кластерні ініціативи досліджували Р. Акофф, Т. Дональдсон, Л. Ольшtedт, Л. Престон, Е. Ренман, Р. Фріман. Баланс інтересів у цій теорії розуміється як наявність спільних передумов для співпраці та відсутність конфліктних протиріч.

Постановка завдання. Сучасні кластерні об'єднання будь-якої організаційно-правової форми є відкритими структурами.

На відміну від бізнес-об'єднань, які націлені на відстоювання спільних бізнес-інтересів, кластери ставлять за мету налагодження господарської кооперації, залучення інноваційних технологій та сприяння конкурентоспроможності як на внутрішніх, так і на зовнішніх ринках.

Кластерні ініціативи, базуючись на певних передумовах, сприяють з'явленню кластерних форм моделей та структур і складаються з послідовних проектних етапів.

У середині 70-х років Р. Акофф запропонував теорію зацікавлених сторін [5]. Зацікавлених в спільних активностях, він групував на внутрішніх (менеджери, працівники) і зовнішніх (замовники, споживачі, постачальники, органи влади, інвестори, кредитори). Досліджуючи підприємства в якості взаємопов'язаних систем, він пропонував перелаштувати основні інститути і налагодити ефективну взаємодію «зацікавлених осіб».

Продовжуючи дослідження ініціаторів за цією теорією Р. Фрімен вводить поняття стейкхолдер (з

англ. stakeholder – «зацікавлена сторона»). Він запропонував представлення зовнішнього і внутрішнього оточення підприємства як сукупність сторін, які є зацікавленими в діяльності і умови яких мають братися до уваги і задовольнятися менеджерами як офіційними представниками підприємства [6, с. 201].

Найбільш зацікавленими кластерними ініціаторами є стейкхолдери кластера. Ідентифікація значущості стейкхолдерів для кластерної моделі була представлена Р. Мітчеллом, В. Ейглом і Д. Вудом. За допомогою їхньої моделі можна отримати кількісні показники порівняльної важливості інтересів зацікавлених сторін. Кожен стейкхолдер характеризується певними вимірюваними властивостями залежно від прояву впливу на підприємство (power), законності (legitimacy) і терміновості вимог (urgency) [7, с. 861].

На муніципальному рівні кластерними ініціаторами є місцеві органи виконавчої та законодавчої влади, агенції регіонального розвитку (наприклад, агенція розвитку Дніпра), проектні офіси та інші інститути розвитку регіону.

На макроекономічному рівні кластерними ініціаторами є професійні співтовариства підприємців, регіональні або спеціалізовані асоціації.

Відомий економіст П. Дойль у своєму дослідженні мотивів зацікавлених сторін стверджує, що їх інтереси не мають виходити за межі зони толерантності, як сфери ефективності господарської діяльності [8, с. 348].

Виклад основного матеріалу. Кластерна діяльність має унікальну формулу вирішення цієї проблеми формує так звану win-win залежність. Тобто кластерна модель забезпечує системне задоволення інтересів різних контрагентів (виробників, споживачів, постачальників, кредиторів, влади, громади). Не має відбуватися задоволення інтересів одних сторін за рахунок ігнорування інтересів інших сторін.

Під зацікавленими сторонами в кластерному об'єднанні в даному дослідженні розуміється сукупність сторін зі спільними інтересами, які формують різні групи, установи, організації, заклади, інститути (неформальні та формальні), прямо або опосередковано беруть участь у кластерному об'єднанні. По відношенню до кластеру це можуть бути виробники, постачальники, громада, освітній заклад, наукова установа тощо.

Існують певні *передумови* для ініціації створення кластерної системи, які зумовлюють його економіко-правову форму та функціональну структуру.

Регіональні передумови. Одним із пріоритетних критеріїв формування кластеру є регіональна привабливість території, на яку впливають такі фактори: гео-

графічні, кліматичні, економічні, технологічні, політичні, інфраструктурні тощо.

Виробничі передумови. Для виробничого підприємства важливою передумовою є фактор постачання і фактор збуту. Прискорення постачання і полегшення доступу до сировинних ресурсів – ключові фактори для зростання виробничих показників. Процес класифікації може прискоритися шляхом зближення технологій промислових підприємств та представників інших економічних галузей, яке спонукає їх до синергетичної співпраці. Підвищення ефективності збуту досягається шляхом встановлення стійких логістичних зв'язків і використання елементів так званої шерінгової економіки (економіки спільного споживання).

Організаційні передумови. Ефективна взаємодія й оптимальне забезпечення функціонування міжгалузевих зв'язків створює передумови для синергетичного ефекту і досягнення загальних стратегічних цілей. Крім того організаційні передумови формування кластера передбачають наявність організаційної структури і професійної дисципліни. Відомий англійський маркетолог Девід Огільві зазначав: «Я віддаю перевагу організованості, що йде рука об руку зі знанням, ніж хаос, що росте з незнання» [9].

Науково-інноваційні передумови. Залучення до кластеру наукових установ приводить до активізації інноваційної діяльності підприємств-учасників кластеру. В свою чергу, наукові установи виконуючи конкретні дослідження цільового характеру досягають ефективності за рахунок комерціалізації наукових розробок. Це мотивує процес наукового пошуку на досягнення результату, зменшує витрати на впровадження інновацій і робить наукову установу зацікавленою стороною, як учасника кластеру.

Освітньо-наукові передумови. Ефект кластерної системи посилюється, якщо в структурі існує освітній партнер з позитивним високим рейтинговим показником і кращими практиками в цій сфері. Передбачається залучення університетів та інших навчальних закладів в якості учасників кластера по відповідним регіонам. Для цього в університетах створюються Центри 4.0 та ДІНс.

Процес розвитку кластерів є динамічним явищем і специфічним інструментом інноваційної політики держави на локальному рівні. Всі передумови визначають послідовні етапи процесу розвитку кластерів на певній території. Формально передумови визначають мотив і першопричину створення кластерів, які можна згрупувати в три основні групи:

1. Створення нових кластерних систем ініціативними групами, відповідно до територіальних особливостей і смарт-спеціалізації регіонів.

2. Розвиток вже існуючих кластерів, які мають досвід і підкреслюють сильні сторони регіонів.

3. Підтримання кластерного об'єднання підприємств, організацій та установ вздовж ланцюга доданої вартості (замість секторальних асоціацій).

Структура та форма кластерних систем залежать від організаційних моделей. Структурні моделі залежать від кількості та функціональних ознак учасників кластера.

Протокластер складається з декількох основних підприємств, які концентрують різні ресурсів (людські, природні, виробничі), та супутніх учасників (більше 10), пов'язаних між собою економічними відносинами (рис. 1).

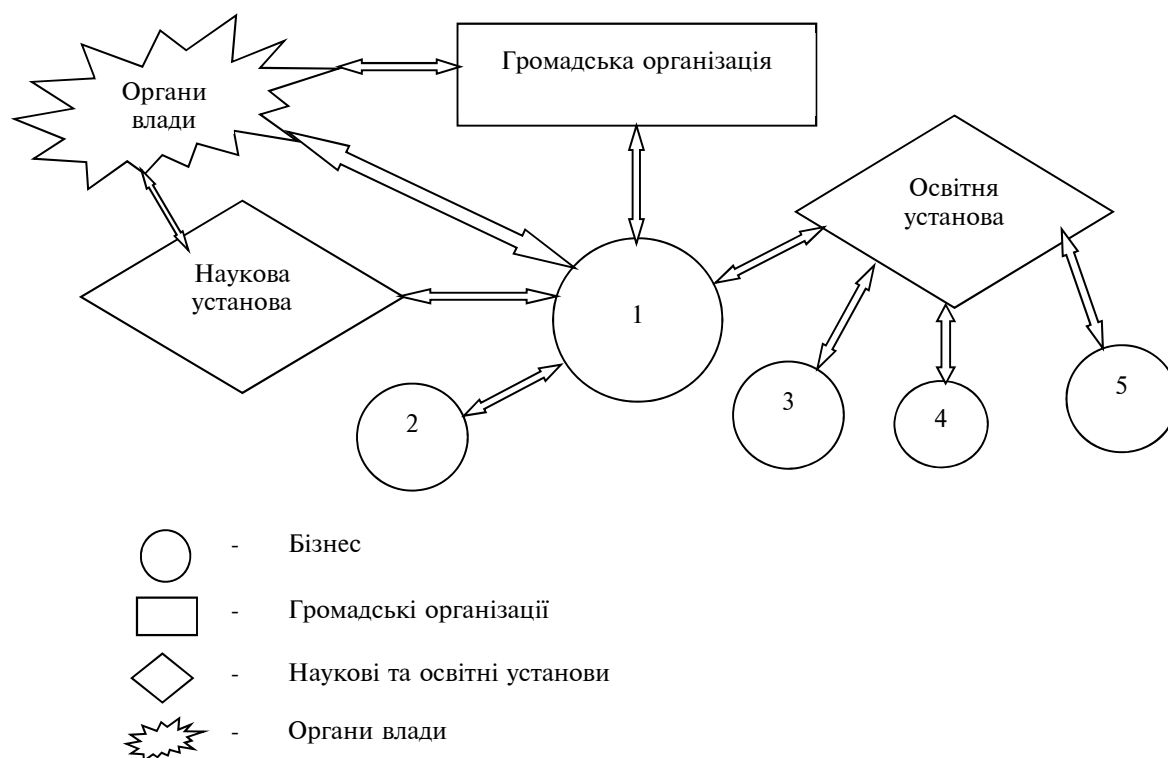

Рис. 1. Протокластерна модель

Моноцентричний кластер має якірне велике підприємство і стійкі комунікаційні зв'язки між учасниками, які зберігають лінійний характер інноваційної

діяльності та залежить від державної діяльності (рис. 2).

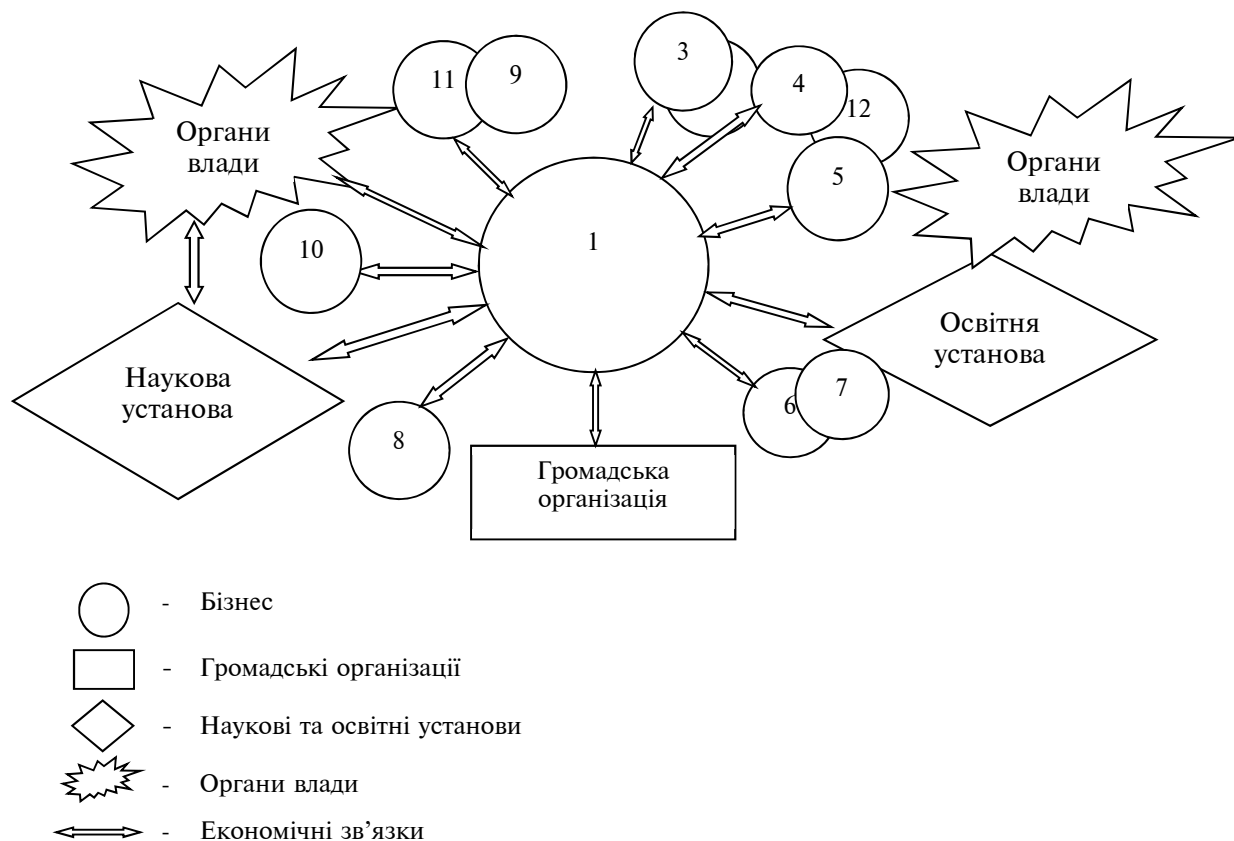

Рис. 2. Моноцентрична кластерна модель

Поліцентричний кластер формується шляхом фокусування інфраструктури навколо декількох рівноважних центрів (3) активного розвитку інновацій. Ко-

операція і спеціалізація концентрується на базі взаємовигідних кейсів та взаємоузгоджених діях. Кластер постає цілісною економічною системою з механізмами саморозвитку і самореалізації (рис. 3).

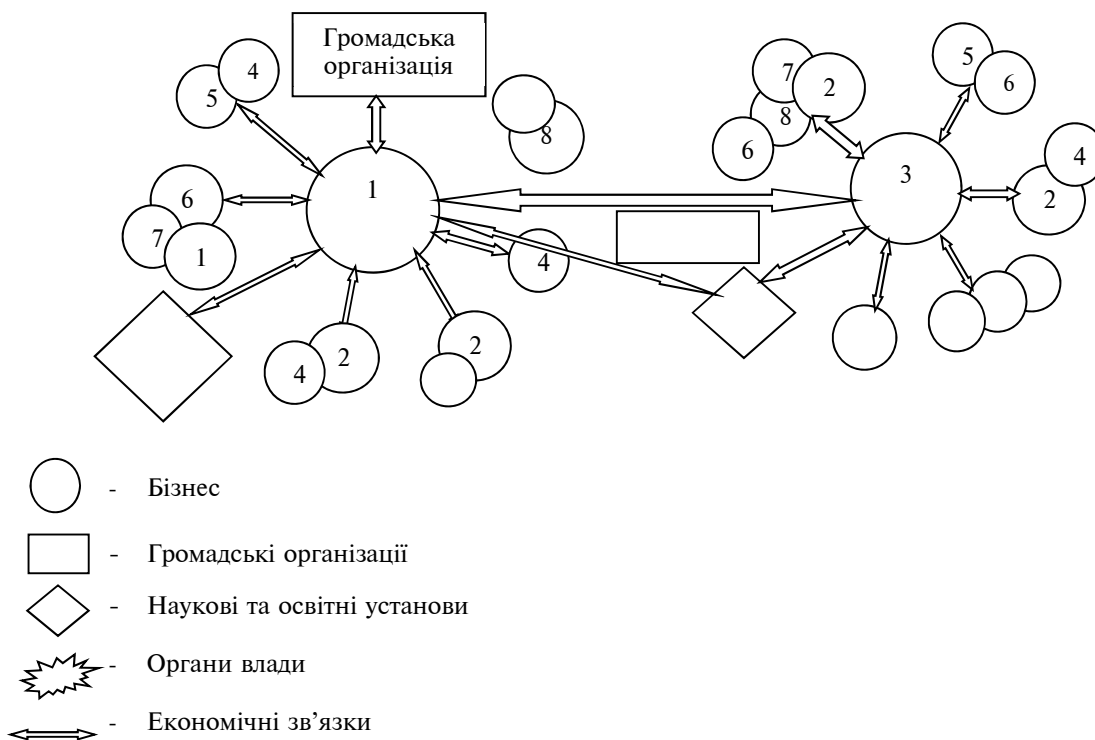

Рис. 3. Поліцентрична кластерна модель

Поступове нарощування конкурентних переваг і ланцюгів доданої вартості, активізація інноваційної та зовнішньоекономічної діяльності перетворює поліцентричний кластер в інтегровану систему. Підвищення мобільності ресурсів та учасників кластерних систем, інтернаціоналізація кластерних ініціатив сприяє формуванню великих глобальних мегакластерів.

Аналіз світової практики свідчить про існування трьох типів організаційних структур кластерної політики: спеціалізований, матричний, «одне вікно».

Спеціалізований тип кластерної політики характеризується наявністю одного уповноваженого суб'єкта публічного управління, який виконує функції концентрації діяльності, розподілу ресурсів, прийняття рішень. Згідно з постановою КМУ від 11.02.2016 р. № 258 «Про затвердження типового положення про агенцію регіонального розвитку» комунікації уповноваженого органу місцевої виконавчої влади (департамент, управління, відділ) з кластерами здійснюється через експертний орган – агенцію. До функцій агенції належить моніторинг ринку, оцінка бізнесу, аналіз інвесторів (рис. 4).

Рис. 4. Спеціалізований тип організаційної структури кластерної політики

Спеціалізований тип кластерної політики передбачає існування в структурі кластеру агенції регіонального (місцевого) розвитку. Для реалізації кластерної політики розвитку створюється Установчий Акт Агенції регіонального розвитку, в якому визначаються мета, завдання та функції [10]:

1. Комунікації з органами виконавчої влади відповідного регіону, їх консультативно-дорадчими органами, органами місцевого самоврядування, підприємствами, установами і організаціями та іншими контрагентами.

2. Координація роботи кластеру та її спрямування відповідно до стратегії розвитку регіону (міста) та участь у розробці плану її реалізації.

3. Залучення інвестицій та інших ресурсів для розвитку поза міським бюджетом (грантових, позикових, з державного фонду регіонального розвитку, інвестиційних).

4. Концентрація коштів державного, обласного, місцевих бюджетів, а також коштів міжнародних організацій та проєктів, а також коштів підприємств, установ, організацій, громадян України для реалізації політики кластерного розвитку.

5. Аналіз та удосконалення бізнес проєктів та проєктів розвитку, в тому числі у сфері енергозбереження та екології. Супроводження проєктів у процесі втілення.

6. Формування іміджу регіону (міста), ребрендинг та розвиток в напрямку регіональної специфіки з урахуванням територіальних особливостей регіону.

7. Отримання від органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ і організацій документів та інформації, необхідних для провадження діяльності.

Матричний тип кластерної системи характеризується більш розширеною синергетичною мережевою структурою кластерів і, на відміну від спеціалізованого типу, має гнучкі комунікаційні зв'язки через агенції, що дозволяє обслуговувати більшу кількість кластерів. Цей варіант кластерної системи тільки тоді може стати ефективним способом господарської діяльності, коли в структурі існує чітке розмежування функціональних завдань учасників, а кластерні зв'язки мають синергетичний взаємодоповнюючий характер (рис. 5).

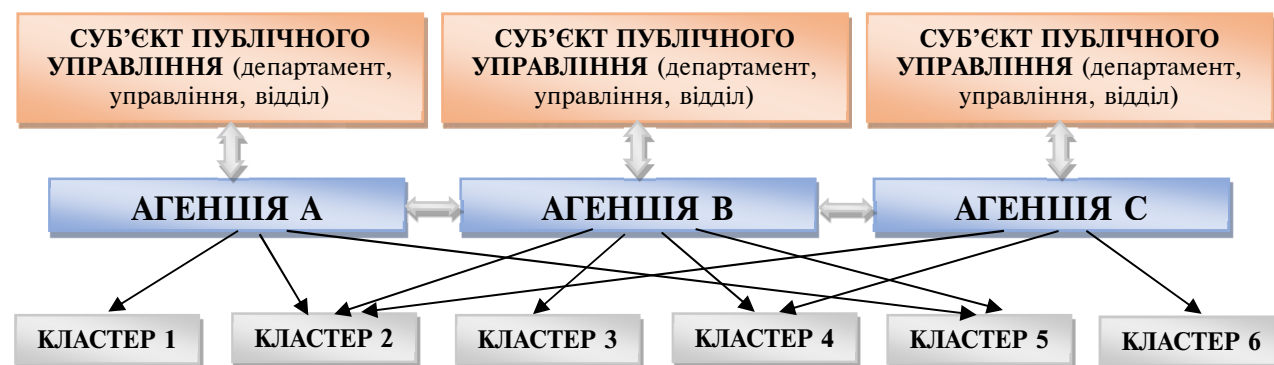

Рис. 5. Матричний тип організаційної структури кластерної політики

Варіант побудови кластерної політики «одного вікна» представлено на рис. 6.

Латентні кластери об'єднують певну кількість активних учасників, але ще не складають повноцінної кластерної структури.

Спеціалізовані кластери мають галузеву специфіку, які підрозділяються на:

– *дискретні кластери* об'єднують підприємства, які складаються з дискретних компонентів, включаючи виробничі підприємства (машинобудування, суднобудування, авіаційна промисловість, будівельна галузь), а також постачальники та підрядники, що об'єднуються в логістичну інфраструктуру навколо збиральних підприємств і будівельних організацій;

Рис. 6. Система «одного вікна» кластерної політики

Критерії порівняння	Тип організаційної структури		
	Спеціалізований	Матричний	«Одне вікно»
Суб'єкт публічного управління	Один департамент, управління або відділ	Декілька департаментів, управлінь або відділів	Декілька департаментів, управлінь або відділів
Уповноважені органи комунікації	Агенція регіонального (місцевого) розвитку	Декілька агенцій регіонального (місцевого) розвитку	Система «Одного вікна»
Рівень комунікацій	Міжкластерні мережі	Міжкластерні та міжагентські мережі	Міжкластерні та міжсуб'єктні мережі
Тип зв'язків в організаційній структурі	Вертикальні	Вертикальні та горизонтальні	Вертикальні
Основні функціональні завдання агенції	Експертна, аналітична, координаційна	Експертна, аналітична, координаційна	Експертна, аналітична, координаційна, розпорядницька
Тип кластерів	Спеціалізовані, латентні	Спеціалізовані, латентні, композитні	Спеціалізовані, латентні, композитні

– *процесні кластери* утворюються в металургійній, хімічній, целюлозно-паперовій, аграрній, харчовій галузях, що характеризуються попроцесним способом виробництва і калькулювання собівартості продукції;

– *інноваційні (творчі) кластери* формуються в інноваційних секторах економіки (інформаційні технології, робототехніка, біотехнології, виробництво нових матеріалів, сфера цифрових послуг, комерціалізація науки);

– *туристичні кластери* створюються на підставі територіальних визначних пам'яток, кліматичних, ландшафтних, природних, геологічних особливостей регіону й складаються з підприємств різних секторів (туроператори, готелі, громадське харчування, медичні заклади, виробники сувенірної продукції, транспортні підприємства);

– *транспортно-логістичні кластери* складаються з комплексу учасників, які спеціалізуються в складському і транспортному супроводі вантажів і пасажирів, і включають також інфраструктурні організації, що обслуговують об'єкти портової, залізничної, авіаційної

інфраструктури, компанії, що спеціалізуються на морських, річкових, наземних, повітряних перевезеннях, логістичні комплекси тощо.

Кластери змішаних типів можуть поєднувати ознаки декількох типів.

Висновки. З метою більш конструктивного впровадження кластерних формувань в економічній моделі країни потрібно розуміти роль стейкхолдерів у створенні кластерних ініціатив. Формально передумови визначають мотив і першопричину створення кластерних систем. В залежності від кількості учасників кластеру та їх функціональних ознак в синергетичну систему консолідується різні суб'єкти, формуючи певні організаційні моделі. В залежності від комунікаційних зв'язків визначається тип організаційної структури кластерної політики.

У подальших дослідженнях доцільно розглянути проблеми кластерних трансформацій в економіці України. Більш детально дослідити кластерний підхід, як інструмент стимулювання промислових комплексів, і зробити оцінку впливу промислових кластерів на розвиток економіки.

Список використаних джерел

1. Федоренко В. Г., Тугай А. М., Гойко А. Ф., Джабейло В. Б. Концепція кластерної політики в Україні. *Економіка та держава*. 2008. №11. С. 5-15.

2. Войнаренко М. Кластери в інституційній економіці : монографія. Хмельницький : ХНУ ТОВ «Триада-М», 2011. 502 с.

3. Карапетян Е. Модернізація типології промислових кластерів. *Соціально-економічні проблеми і держава*. 2011. Вип. 2 (5). URL: <http://sepd.tntu.edu.ua/images/stories/pdf/2011/11keetpk.pdf> (дата звернення: 15.01.2021).

4. Некрасова Л., Попенко С. Формування кластеру як напрямку інноваційного розвитку економіки. *Економіка: реалії часу*. 2014. № 2 (12). С. 132–138. URL: <http://economics.opu.ua/files/archive/2014/n2.html> (дата звернення: 16.02.2021).

5. Акофф Р. Планирование в больших экономических системах = A Concept of Corporate Planning / пер. с англ. Г. Б. Рубальского; под ред. И. А. Ушакова. Москва: Советское радио, 1972. 223 с.

6. Freeman R. Edward. Strategic Management: A stakeholder approach. Boston: Pitman. Pitman series in business and public policy, 1984. 276 p.

7. Mitchell R. K., Agle B. R., Wood D. J. Toward a theory of stakeholder identification and salience: defining the principle of who and what really counts. *Academy of Management Review*. 1997. Vol. 22. No. 4. P. 853-886.

8. Дойль П. Менеджмент стратегия и тактика. СПб.: Питер, 1999. 560 с.

9. Огілві Д. Про рекламу. Київ: Клуб Сімейного Дозвілля, 2019. 288 с.

10. Про затвердження Типового положення про агенцію регіонального розвитку: Постанова КМУ від 11.02.2016 р. № 258. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/258-2016-п#Text>.

References

1. Fedorenko, V. H., Tuhai, A. M., Hoiko, A. F., Dzhabeylo, V. B. (2008). Kontseptsiiia klasternoi polityky v

Ukraini [The concept of cluster policy in Ukraine]. *Ekonomika ta derzhava*, 11, pp. 5-15 [in Ukrainian].

2. Voinarenko, M. (2011). Klasteri v instytutsiinii ekonomitsi [Clusters in institutional economics]. Khmelnytskyi, KhNU TOV «Triada-M». 502 p. [in Ukrainian].

3. Karapetian, E. (2011). Modernizatsiia typolohii promyslovykh klasteriv [Modernization of the typology of industrial clusters]. *Sotsialno-ekonomichni problemy i derzhava – Socio-economic problems and the state*, Issue 2 (5). Retrieved from <http://sepd.tntu.edu.ua/images/stories/pdf/2011/11keetpk.pdf> [in Ukrainian].

4. Nekrasova, L., Popenko, S. (2014). Formuvannia klasteru yak napriamku innovatsiinoho rozvytku ekonomiky [Cluster formation as a direction of innovative economic development]. *Ekonomika: realii chasu – Economics: the realities of time*, 2 (12), pp. 132–138. Retrieved from <http://economics.opu.ua/files/archive/2014/n2.html> [in Ukrainian].

5. Ackoff, R. (1972). A Concept of Corporate Planning. Transl. from English G. B. Rubalsky. Moscow, Soviet Radio. 223 p. [in Russian].

6. Freeman, R. Edward. (1984). Strategic Management: A stakeholder approach. Boston, Pitman. Pitman series in business and public policy. 276 p.

7. Mitchell, R. K., Agle, B. R., Wood, D. J. (1997). Toward a theory of stakeholder identification and salience: defining the principle of who and what really counts. *Academy of Management Review*, Vol. 22, No. 4, pp. 853-886.

8. Doyle, P. (1999). Management strategy and tactics. St. Petersburg, Piter. 560 p. [in Russian].

9. Ogilvi, D. (2019). Pro reklamu [About advertising]. Kyiv, Klub Simeinoho Dozvilla. 288 p. [in Ukrainian].

10. Pro zatverdzhennia Typovoho polozhennia pro ahentsiiu rehionalnoho rozvytku: Postanova KМУ vid 11.02.2016 r. № 258 [On approval of the Standard Regulations on the Regional Development Agency: Resolution of the Cabinet of Ministers of 11.02.2016 № 258]. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/258-2016-п#Text> [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 18.10.2021

Формат цитування:

Уткін В. П. Передумови, моделі та структури промислових кластерних об'єднань. *Вісник економічної науки України*. 2021. № 2 (41). С. 191-196 DOI: [https://doi.org/10.37405/1729-7206.2021.2\(41\).191-196](https://doi.org/10.37405/1729-7206.2021.2(41).191-196)

Utkin, V. P. (2021). Prerequisites, Models and Structures of Industrial Cluster Associations. *Visnyk ekonomichnoi nauky Ukrainy*, 2 (41), pp. 191-196. DOI: [https://doi.org/10.37405/1729-7206.2021.2\(41\).191-196](https://doi.org/10.37405/1729-7206.2021.2(41).191-196)